

گزارش رصد فرهنگی (۲)

مطبوعات در سال ۱۳۹۸

در این گزارش که به وضعیت مطبوعات در سال ۱۳۹۸ و روندهای آن در سال ۱۳۹۹ می‌پردازد، ابتدا سعی شده است مسئله اصلی مطبوعات در ایران و عللی که در ایجاد آن مسئله نقش داشته‌اند تشریح و تبیین شوند؛ این کار با مرور رویدادهای سال ۱۳۹۸ صورت می‌گیرد اما از مرور صرف رویداد به تحلیل وضعیت مطبوعات می‌رسد. سپس مسایل اقتصادی مطبوعات بررسی می‌شود و نگاه سنتی به مطبوعات شرح داده می‌شود. در انتها نیز راهکارهایی سیاستی برای حل مسئله مطرح می‌شود.

مطبوعات ایران یک دهه است با بحران کاهش مخاطب و افت میزان مرجعیت خود در نظام رسانه‌ای کشور مواجه شده‌اند. سال ۱۳۹۸ یکی از سال‌هایی بود که این روند روبه‌نزول با شدت بیشتری جلو رفت. دلایل سیاسی، اقتصادی و فرهنگی متعددی برای تشریح اینکه چرا مطبوعات به چنین وضعیتی دچار شده‌اند وجود دارد که در این گزارش مهم‌ترین آن‌ها برشمرده می‌شود. برخی از این دلایل درون‌سازمانی بوده‌اند و برخی نیز از بیرون سازمان‌های مطبوعاتی بر نهاد مطبوعات در کشور تأثیر گذاشته‌اند. اما پیش از شرح این دلایل، باید به مسئله کلان مطبوعات در ایران اشاره کرد و بعد به ریشه‌های ایجاد این مسئله پرداخت.

سال ۱۳۹۸ سالی بود که در میان روزنامه‌نگاران نشریات چاپی و همچنین در میان مخاطبان مطبوعات، بیش‌ازپیش این زمزمه درگرفت که «مطبوعات در حال زوالند». اتفاقاتی که در سال ۱۳۹۸ رخ داد، از سیل نوروز گرفته تا حوادث آبان ماه و سقوط هواپیمای مسافربری اوکراینی، سبب شد بسیاری از کارشناسان رسانه‌ای به از دست رفتن مرجعیت مطبوعات اشاره کنند و بگویند دیگر این نوع رسانه در میان مردم اثرگذار نیست یا اثرگذاری آن تا حد بسیار پایینی کاهش یافته است. از سوی دیگر، بسیاری از مطبوعات با مشکل اقتصادی شدیدی مواجه شدند که ناشی از کاهش فروش و افزایش قیمت تولید و کمبود کاغذ در بازار بود. مشکل اقتصادی به تضعیف مرجعیت خبری نیز افزوده شد و اثرگذاری مطبوعات را دوچندان کاهش داد.

در این گزارش که به وضعیت مطبوعات در سال ۱۳۹۸ و روندهای آن در سال ۱۳۹۹ می‌پردازد، ابتدا سعی شده است مسئله اصلی مطبوعات در ایران و عللی که در ایجاد آن مسئله نقش داشته‌اند تشریح و تبیین شوند؛ این کار با مرور رویدادهای سال ۱۳۹۸ صورت می‌گیرد اما از مرور صرف رویداد به تحلیل وضعیت مطبوعات می‌رسد. سپس مسائل اقتصادی مطبوعات بررسی می‌شود و نگاه سنتی به مطبوعات شرح داده می‌شود. در انتها نیز راهکارهایی سیاستی برای حل مسئله مطرح می‌شود و به این سؤال پاسخ داده می‌شود که در این میان، از دولت چه کاری برای توسعه مطبوعات برمی‌آید.

آنچه می‌توان مسئله اصلی مطبوعات در سال ۱۳۹۸ دانست «رو به زوال بودن مطبوعات» به معنای دقیق کلمه است. مطبوعات ایران که در سال‌های اخیر سیر نزولی خود را طی کرده‌اند، در انتهای سال ۱۳۹۸ به جایی رسیدند که می‌توان گفت آستانه نابودی آن‌ها بود. زوال که در اینجا بدان اشاره می‌کنیم، در لغت علاوه بر اینکه به معنی نابودی و نیستی است، معنای نقصان و کاهش و همچنین غروب ستاره‌ها را هم در خود دارد. [۱] مطبوعات ستاره‌هایی بودند که تا یک دهه پیش بسیار می‌درخشیدند و بر افکار عمومی تأثیر عمیق داشتند اما کمابیش نزدیک به یک دهه است که رو به افول می‌روند. بنابراین وقتی می‌گوییم مطبوعات رو به زوالند، لزوماً بدین معنی

نیست که در آینده نزدیک از بین خواهند رفت و اثری از آن‌ها باقی نخواهد ماند، بلکه مقصود این است مطبوعات در مسیری حرکت می‌کنند که انتهای آن سراشیب سقوط است و اگر قصدمان احتراز از این سقوط است — چرا که چنین سقوطی خسروانی بزرگ برای کشور در بر دارد — باید این مسیر را تغییر دهیم. بدیهی است در مطبوعات ایران، که بسیاری از متغیرهای آن در دست نهادهای دولتی و حاکمیتی فراتر از مطبوعات است، این تغییر مسیر تنها از عهده مطبوعات بر نمی‌آید بلکه سیاست‌گذاران و نهادهای نظارتی نیز باید در این راه با جدیت و حسن نیت بکوشند.

اینکه چرا مطبوعات به سراشیبی سقوط افتاده‌اند، می‌تواند دلایلی داشته باشد همچون دخالت نظام سیاسی در فعالیت‌های مطبوعاتی، محدودیت‌های شدید در عملکرد رسانه‌ها، برخوردهای قهری با روزنامه‌نگاران، ساختار بسیار قدیمی قانون مطبوعات، حرفه‌ای نبودن بخش قابل‌توجهی از روزنامه‌نگاران، تلاش نکردن مطبوعات برای به‌روز کردن نوع روزنامه‌نگاری و شیوه‌ارایه محتوای خود، ضعیف نگه داشتن مطبوعات از لحاظ اقتصادی، بحران‌های سخت‌افزاری همچون بحران کاغذ، تغییر ذائقه مخاطب و رونق‌گرفتن رسانه‌های جایگزین. برآیند چنین عللی باعث شده است خواننده مطبوعات به شدت کاهش یابد.

در حال حاضر، طبق مشاهدات میدانی در تهران، در دهه‌های مطبوعات حدود ۲۰ عنوان روزنامه و به همین تعداد نیز مجله به فروش می‌رسد. تیراژ روزنامه‌ها در بهترین حالت از ۳۰ هزار نسخه فراتر نمی‌رود. [۲] در سال ۱۳۹۶ که اوضاع مطبوعات نسبت به حال حاضر خیلی بهتر بود و بحران کاغذ و افزایش شدید قیمت ارز و تورم مشکلات مضاعف برای مطبوعات درست نکرده بود، معاون امور مطبوعاتی وقت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی میزان کل تیراژ مطبوعات در کشور را ۸۰۰ هزار نسخه اعلام کرد و افزود نیمی از آن‌ها نیز برگشت می‌خورد. [۳] این ارقام برای تیراژ مطبوعات در مقایسه با جمعیت بیش از ۸۰ میلیون نفری ایران بسیار پایین است و عملاً نشان می‌دهد از نظر کمی مطبوعات جایگاه خیلی پایینی در نظام رسانه‌ای کشور دارند. اما این جایگاه از نظر کیفی و میزان ارجاعات حرفه‌ای، توان تولید نیروهای رسانه‌ای و تشکلیابی همچنان چشمگیر است و باید تلاش کرد در کنار اینکه جایگاه کیفی مطبوعات ارتقا یابد، وضعیت کمی آن‌ها نیز در کشور بهتر شود.

[۱] انوری، ۱۳۸۲: ۳۹۰۰

[۲] انصاف‌نیوز، ۱۳۹۸

[۳] خبرآنلاین، ۱۳۹۶